

KONYA KENTİ YERLEŞİM MERKEZİNDEKİ ODUNSU BİTKİLER ÜZERİNDE ARAŞTIRMALAR*

Serpil ÖNDER**

Mehmet KÖSEÖĞLU***

ÖZET

Bu araştırmada, Konya kenti yerleşme merkezinde yeşil alanların bugünkü durumu, odunsu bitkilerin kullanım ve gelişme durumları araştırılmıştır. Araştırma alanının sosyo-ekonomik ve kültürel durumu ile doğal yapısının değerlendirilmesi ışığında, yeşil alanlar; ev bahçeleri, parklar, yollar ve meydanlar, okul bahçeleri, mezarlıklar olmak üzere beş gruba ayrılmıştır.

Araştırma sonuçları yerinde yapılan gözlemlere dayanmaktadır. Gözlemler sırasında yeşil alanların tipi, konumu, denizden yüksekliği, odunsu bitki tür sayısı, bitkilerin kullanım ve gelişme durumları saptanmıştır. Yeşil alanlar üzerinde yanlış kullanımlar belirtilmiş ve alınması gereken önlemler üzerinde durulmuştur. Araştırma alanında 128 odunsu bitki türü tesbit edilmiştir.

ABSTRACT

INVESTIGATIONS ON THE WOODY PLANTS IN KONYA CITY ACCOMODATION CENTER

In this research, the prevailing situations of green areas in the city center and also the situations of the use and development of woody plants in Konya were examined.

According to the cultural, social and economical situations of the research area, the green areas were classified in to five groups as below; household gardens, public parks, streets and open spaces, school gardens, graveyards.

* Yüksek lisans Tez Çalışmasının Özetidir.

** Arş. Gör., S.Ü. Ziraat Fakültesi, Bahçe Bitkileri Bölümü KONYA

*** Doç. Dr., E.Ü. Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü İZMİR
Geliş Tarihi: 12.02.1991

The results were obtained from observations made in different parts species, the use and development situations of them were determined. Un-appropriate use of these plants and required recommendations were declared. About 128 woody plants have been determined in the research area.

GİRİŞ

Çağımızda gelişen sanayileşme, nüfus artışı ve kentleşme toplumsal, kültürel ve ekonomik dengesizliklerle beraber, açık mekanların yok olmasına, kentlerin insan yaşamı için sosyal, kültürel ve biyolojik anlamda yetersiz bir çevre haline gelmesine neden olmaktadır. Oysa yeşil alanların toplumun pekçok gereksinmesini önemli ölçüde olumlu yönde etkilediği, insan ve toplum yaşantısının vazgeçilmez bir gereksinmesi olduğu tartışmasız bir gerçektir.

Açık ve yeşil alanlar, kentleşme, sanayileşme, yoğunluk artışı sonucu doğadan kopmakta, doğayı bozmakta olan insanın doğaya yaklaşmasını, onu korumasını, kullanmasını sağlayan alanlardır. Geniş bir tanımlama ile açık alanlar, kentte yapı ve kuruluşlarla kaplı olmayan tüm alanları içermektedir (Yavuz ve ark., 1978).

Kentlerde yeşil alanları oluşturan bitkiler; ağaçlar, ağaçcıklar, çalılar, sarılıcı ve tırmanıcı bitkiler, yıllık, iki yıllık veya çok yıllık çiçekler, çim bitkileri ile yosunlar ve egretilerdir. Bu genel topluluk içinde büyük ağaç, ağaçcık ve çalılar diğerlerine oranla, ölçüleri, biçimleri, renkleri ve tekstüleriyle peyzajda en önemli etkiyi yaratan unsurlardır (Özkan, 1968).

Her bitki kendine özgü bir ekolojik ortam, yetiştirme ve bakım yöntemi gerektirmekte ve işlevsel bakımdan farklılık göstermektedir. Bu itibarla çalışmalarda başarıya ulaşma, kullanılacak bitki materyalinin yerinin seçimi, yetiştirme ve bakım tekniğine bağlıdır (Köseoğlu ve Özkan, 1981).

Konya gibi hızlı büyüyen gelişen bir kentte, kent insanı için rahat ve sağlıklı yaşanır bir çevre oluşturulması, öncelikle önemli bir konudur. Bununla birlikte kent merkezinde yeşil alanların durumu ve buradaki odunsu bitkilerin seçimi ve kullanılmasına ilişkin herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Bu nedenle kent içi yeşil alanlarındaki odunsu bitkilerin belirlenmesi, kent ekolojik koşullarında yetişebilecek türlerin saptanması araştırma konusu olarak seçilmiştir. Bu araştırma ile mevcut ve ileride

planlanacak yeşil alanlarda odunsu bitkilerin seçimine ışık tutulması amaçlanmıştır. Bu meyanda araştırma, kent içinde etüd edilen 35 yeşil alan ve bu alanlardaki odunsu bitkilerin gelişim ve kullanım şekillerinin belirlenmesiyle sınırlandırılmıştır.

MATERYAL VE METOD

Konya kenti büyükşehir belediyesi il sınırları içinde yapılan araştırmada ana materyal yeşil alanlarda kullanılan odunsu bitkilerdir. Araştırma, söz konusu alanda daha önceden çeşitli kurum ve araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar ve yerinde yapılan gözlem sonuçlarına dayanmaktadır.

Kentsel ölçekte yeşil alanların sınıflandırılmasında Butler (1959), Bayhan (1969), Köseoğlu (1983)'ndan yararlanılmış ve araştırmanın amacına göre yeşil alanlar; ev bahçeleri, mezarlıklar, yol ve meydanlar, okul bahçeleri, parklar ve çocuk bahçeleri olmak üzere beş kısımda ele alınmıştır.

Yeşil alanların seçiminde odunsu bitkiler yönünden çeşitlilik gösteren alanların seçilmesine dikkat edilmiştir. Çalışmalar sırasında odunsu bitki tür ve topluluklarının belirlenmesinde Camus (1923), Meyer (1942), Bean (1950), Kayacık (1965-1981-1982), Gökmen (1970-1973), Orçun (1972-1975), Tosun (1973), Vogel et Lange (1976), Hessagon (1982), Beyazoğlu (1987)'ndan yararlanılmıştır. Etüd edilen odunsu bitki türleri ve bu bitkilerin kullanım ve gelişme durumları bir çizelgede toplanmış, çizelgelerin hazırlanmasında Orçun (1972-1975), Bayraktar (1980), Köseoğlu (1981-1983) esas alınmıştır.

Yeşil alanlarda yapılan gözlemler sırasında yeşil alanların türü, eğimi, konumu, denizden yüksekliği, toprak yapısı ve toplam odunsu bitki tür sayısı tespit edilmiştir.

ARAŞTIRMA SONUÇLARI VE TARTIŞMA

İç Anadolu Bölgesinde yer alan Konya İl Merkezi, "Konya Kapalı Havzası" içerisinde bulunmakta olup, karasal iklim hüküm sürmektedir. Araştırmanın yapıldığı yerin toprakları İç Anadolu bozkır alanı içinde kaldığından doğal bitki örtüsünü step bitkileri oluşturmaktadır. Kent merkezinin denizden yüksekliği ortalama 1024 m'dir.

Ülkemizde plânlı kentsel gelişmenin gerçekleştiği ender kentlerden biri olan Konya'da, Cumhuriyet Dönemi'nden günümüze kadar dört kez imar planı hazırlanmıştır. 1967 yılında onaylanan ve uygulamaya geçilen dördüncü imar planı 1979'da tekrar gözden geçirilmiş ve 2000 yılına değin geçerli olacak şekilde yeniden hazırlanmıştır. Son imar planında konut alanları ve yerleşim bölgeleri demiryolunun doğusu (eski kent) ve demiryolunun batı ve kuzeybatısı (yeni yerleşim merkezi) olmak üzere iki grupta ele alınmıştır (Anonymous, 1965).

Eski kent; mevcut konut alanları ve yönetim merkezi çevre konut alanları, kırsal yerleşmelerin kontrol altına alındığı kırsal alanlar olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. 171.176 kişiyi barındıracak olan kentin bu kesiminde tüm kent halkına hizmet eden Alâaddin Tepesi (200.000 m²) ve Kültürpark (35.000 m²) bu bölümün en önemli yeşil alanlarıdır. Ayrıca 110.000 m²'lik sahasıyla Atatürk Spor Sitesi kentin tek kombine spor alanıdır. 777.100 m²'lik Saraçoğlu Spor Kompleksi'nin yapısı halen devam etmektedir.

Bu bölüme 33.850 m² alana sahip 19 çocuk bahçesi, alanı 304.200 m² gelen 14 adet dinlenme parkı ve 33.700 m²'lik yeşil alan mevcuttur. Bitkilendirilmiş 12 adet kavşak, yol ve meydanın yeşil alanı 197.500 m² gelmektedir. Bu kesimde ayrıca 12.000 m²'lik bir çamlık, toplam 235.000 m² alana sahip iki fidanlık bulunmaktadır. 9 adet mezarlığın alanı ise 704.500 m²'dir.

Kentin bu kesiminde yoğun yerleşmeden dolayı yeni yapılaşmaya izin verilmemektedir. Ticaret merkezleri, iş yerleri ve önemli tarihi yapıların bulunduğu kent merkezinde çoğu kurum ve kuruluşların özel bahçeleri yoktur. Mevcut çocuk bahçeleri ve dinlenme parkları ihtiyacı karşılayamamaktadır. Ancak Bazı cadde ve sokakların yol kenarları, refüjleri ağaçlandırılmıştır. Pekçok özel konutun bahçesi ise bulunmaktadır.

Yeni yerleşim merkezi, toplam 305.000 kişiyi barındıracak şekilde planlanmıştır. Bu kesimde toplam alanı 75.000 m² gelen 3 adet mezarlık, ağaçlandırması ve bir kısmının yapım çalışması devam eden ve alanı 18.500 m² gelen 5 dinlenme parkı, 27.000 m²'lik alanı kaplayan 12 çocuk bahçesi mevcuttur. 18.400 m²'lik alan yeşillendirilmiştir. Bitkilendirme çalışması bitmiş 5 cadde, kavşak ve üst geçidin yeşil alanı 111.700 m² gelmektedir. 2.000.000 m²'lik Meram Tavusbaba Ormanlığı, 32.000 m²'lik Dere Santral Dinlenme Tesisleri bu kesimin önemli ağaçlık sahalarıdır. 46.000 m²'lik Dumlupınar Spor Sahası, inşaatı yeni başlayan 19.000 m²'lik Cumhuriyet Futbol Sahası bu bölüme hizmet eden spor alan-

larıdır.

Kent yerleşim merkezinde etüd edilen 2 mezarlık 11 yol ve meydan, 9 park, 5 çocuk bahçesi, 5 ev bahçesi ve 3 okul bahçesinde ağaç, ağaçcık, çalı, sarılıcı ve tırmanıcı formlu 128 adet odunsu bitki türü tespit edilmiştir. Bu bitkilerin büyük çoğunluğunun iyi gelişme gösterdiği, zayıf gelişenlerde ise bu durumun budama, sulama ve ilaçlama gibi farklı bakım hatalarından kaynaklandığı görülmüştür.

Yeşil alanlarda Quercus robur, Sophora japonica, Platanus orientalis, Fraxinus excelsior, Ailanthus altissima, Acer sp. türleri çoğu yerde ve fazla miktarda kullanılmıştır. Bu bitkileri Populus sp., Salix sp., Gleditschia triacanthos, Robinia pseudoacacia, Aesculus hippocastanum, Catalpa bignonioides türleri izlemektedir. İbrelî ağaç ve çalılarından en fazla kullanılan türler ise Pinus sp., Cedrus sp., Picea sp., Thuja sp.'dir. Pergola ve duvarlarda Polygonum aubertii, Hedera helix, Parthenocissus quinquefolia, Lonicera caprifolium türleri tercih edilmektedir. Çalı formlu bitkiler arasında Buxus sp., Rosa sp., Juniperus horizontalis, Pyracantha sp. türleri çeşitli yerlerde yoğun olarak kullanılmıştır.

Odunsu bitkilerin ev bahçeleri, parklar, caddeler, meydanlar, mezarlıklar, koruluklar, karayolları v.b. gibi çok sayıda alanlardaki kullanımları farklı tasarımlar gerektirir. Yeşil alanların çeşitlerine göre amaca uygun bitki seçimi, istenilen amaca ulaşmak için gereklidir. Aksi halde, bir zaman sonra yapılan hataları gidermek mümkün olmamaktadır. Bitkileri doğru seçebilmek için yaşamları boyunca gösterecekleri dendrolojik, fenolojik bakım ve kitlesel özelliklerini iyi bilmek ve gereksinime göre bunları belirlemek şarttır. Bununla beraber bitkilerin gelişim durumlarını, ışık ve gölge ihtiyaçlarını, besin maddesi ihtiyaçlarını önceden araştırmak, hastalık ve zararlılara karşı olan duyarlılıklarını saptamak seçimden sonraki uygun bakım için zorunludur.

Kentte incelenen parkların büyük çoğunluğunda planlı bir bitkilendirme yapılmamıştır. İmar planlarında halk yeşili olarak geçen dinlenme parkları ve çocuk bahçelerinin kent içinde düzenli bir sistem teşkil edecek ve halkın ihtiyacını karşılayacak şekilde planlanması ve bitki türlerinin özelliklerine göre dikimlerin yapılması gereklidir.

Kentteki pek çok yol ve meydan bitkilerden yoksundur. Ağaçlandırılmış yollarda ise çoğunlukla aynı tür bitkiler kullanılmıştır. Kent merkezindeki mevcut yol ve refüj yeşillikleri tekrar gözden geçirilerek gerekli dikim ve seyreltme yapılmalı, bitkilendirilecek yol ve bulvarlarda peyzaj prensiplerine uygun dikim yapılmasına dikkat edilmelidir.

Kentte yer alan çeşitli kurum ve kuruluşlar ile özel konutların büyük bir çoğunluğunda bahçe yoktur. Bahçeli konutların bulunduğu Meram semtindeki bahçelerde çeşitli türlerden odunsu bitkiler, süs bitkileri ve çiçekler kullanılmıştır. Bitkilerin bakımı düzenli olarak yapılmaktadır.

Kentteki pek çok ilk ve orta dereceli okulların bahçeleri gereksinmeyi karşılayamamaktadır. Yeşil örtüye ise çok azı sahiptir. Oysa okul bahçelerinin mahalle ve semt oyun alanlarıyla beraber planlanmasına ve yeşile sevginin küçük yaşta aşılması amacıyla bahçe içinde yeşil alana mutlaka yer verilmesine özellikle dikkat edilmelidir.

İncelenen mezarlıkların planlanması düzenli yapılmıştır. Odunsu bitkiler bazı yerlerde hiç kullanılmamış bazı yerlerde ise gözü rahatsız edecek derecede yoğun kullanılmıştır. Mezarlıkların gösterişten uzak, sade, temiz ve engin görünüşlü yeşil bir örtü oluşturulmasına ve çevresinin ideal kuşatma elemanı olan yeşil çit ve örtü çalılılarıyla çevrilmesine dikkat edilmelidir.

Konya'da imar planlarında yapılan değişiklikler sonucu planlı kentsel gelişmenin olmasına rağmen, kent genelinde açık-yeşil alanlara gereken önemin verilmediği kişi başına düşen yeşil alan miktarının her geçen yıl azaldığı ve sağlıklı kentleşmeye doğru gidildiği belirgin şekilde görülmektedir. Sağlıklı bir kentsel çevre oluşturulmasında planlayıcı, uygulayıcı ve koruyucu kurum olarak belediyelere oldukça önemli görevler düşmektedir. Öncelikle kent imar planının ilk aşamasından başlayarak her aşamasında peyzaj mimarları, kent plancıları, mimarlar gibi uzmanların ortak katkılarıyla kombine bir kent planlamasının yapılması zorunludur. Bu konuda yasal yetkilere sahip belediyelerin açık-yeşil alanların korunmasında; gerekli yasal yaptırımları hemen uygulamaya geçirmeli, kentin fiziksel gelişimi yönünde gerekirse kamulaştırma yolu ile rezerve alanlar ayırmalı, koruma ve kullanma yönünden bir takım uyarıcı ve eğitici çağrılarla halkı bilinçlendirerek konuya sahip çıkmalıdır.

KAYNAKLAR

Anonymous, 1965. Konya Nazım İmar Planı Açıklama Raporu, Konya Belediyesi, Konya.

Bayhan, İ., 1969. Şehir Planlaması, S.285-295, Şark Matbaası, İstanbul.

Bayraktar, A., 1980. İzmir ve Çevresi Yeşil Örtüsünde Bazı Doğal Bitki

Türlerinin Saptanması ve Peyzaj Çalışmalarında Kullanım Olanakları Üzerine Araştırmalar. T.P.M.D. Yayınları, No: 1980-2. İzmir.

Bean, H., 1950. *Treas and Schrubs*. Vol: 11, F.G. John Murray, Albemarle Street. London.

Beyazoğlu, O., 1987. Tohumlu Bitkiler Sistematığı. K.Ü.F.E. F. Ders Tek-sirleri, No: 17, Trabzon.

Butler, G.D., 1959'a Atfen Bayraktak, A., 1975. "Açık Sahaların Sınıflandırılması" İzmir Şehrinin İmarında Peyzaj Mimarisi İle İlgili Problemler ve Prensiplerin Tespiti. Yayın No: 33, S: 20-21. Birlik Matbaası. Bornova.

Camus, A., 1923. *les Arbres, Arbustes et Arbrisseaux D'orment*. XII. Paris.

Gökmen, H., 1970. Açık Tohumlular, Gymnospermae. Orman Bakanlığı, Orman Genel Müd. Yayınları, No: 523. Alkan Matbaası, Ankara.

Gökmen, H., 1973. Kapalı Tohumlular, Angiospermae. Orman Bakanlığı, Orman Genel Müd. Yayınları, No: 564. Şark Matbaası. Ankara.

Hessayon D.G., 1983. *Pbi The three and shrub expert*.

Kayacık, H., 1965. Orman ve Park Ağaçlarının Özel Sistematığı, Angios-permae. Cilt I. İ.Ü.O.F. Yayınları, No:98, Kurtuluş Matbaası, İstanbul.

Kayacık, H., 1981. Orman ve Park Ağaçlarının Özel Sistematığı, Angios-permae Cilt II, İ.Ü.O.F. Yayınları, No: 287, İstanbul.

Kayacık, H., 1982. Orman ve Park Ağaçlarının Özel Sistematığı, Angios-permae. Cilt II. İ.Ü.O.F. Yayınları, No:321, İstanbul.

Köseoğlu, M., 1981-a, Peyzaj Ekolojisi Çalışmaları ve Ege Bölgesinde Ekolojik Yönünden Önemli Biyotopların Hazırlanması Üzerinde Araştırmalar. E.Ü.Z.F. Yayınları, No: 442, Konya.

Köseoğlu, M., M.B. Özkan, 1981-b. *Elaagnus angustifolia L. (İğde)* Botanik ve Ekolojik Özellikleri İle Peyzaj Mimarlığında Kullanım Olanakları Üzerinde Araştırmalar. E.Ü.Z.F. Dergi. 18-1,2,2, S: 85-95. Bornova.

Köseoğlu, M., 1983. Bornova Yerleşim Merkezinde Ekolojik Yönünden Önemli Biyotoplar Üzerinde Araştırmalar. E.Ü.Z.F. Ofset Basımevi, Bornova.

Meyer, J.E., 1942. *The Herbalist, The United States of America*.

Orçun, E., 1972. "Dendroloji" Cilt I. İğne Yapraklı Ağaç ve Ağaçcıklar.

E.Ü.Z.F. Yayınları, No: 196, E.Ü. Matbaası, Bornova.

Orçun, E., 1975. "Dendroloji" Cilt II. Yapraklı Ağaç ve Ağaçcıkların Özellikleri ve Peyzaj Mimarisinde Kullanılışları, E.Ü.Z.F. Yayınları, No:266, E.Ü. Matbaası, Bornova.

Öztaş, Y., 1968. Dendroloji ve Bitki Kompozisyonu. T.P.M.D. Yayınları, No: 3. Ankara.

Tosun, F., 1973. Özel Botanik Bitki Sistematiği. Atatürk Ü. Yayınları, No:122, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.

Vegel, H., J. Lange, 1976. Bomen enstruiken in bos en veld. Moussault, Norderland.

Yavuz, F., R. Keleş, C. Geray, 1978. Şehircilik ve Sorunlar Uygulama ve Politika. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:412, S:291, A.Ü. Basımevi. Ankara